

I MASSACRI TURCO-TEDESCHI

eroismo di cinquemila armeni

la barbara strage degli armeni
 — Sia cortese di chiarire un punto che è di vero in quanto si è riferito sulle persecuzioni contro i armeni nell'impero ottomano...
 Gli armeni furono trattati...
 mente nei differenti villaggi...
 e sorvegliati...
 una vera strage...
 quali sono ? In tutto, e fra essi...
 importanti e numerosi, disgraziati...
 ne facevano parte appunto della

Premetta anzi che in chiarda a questo punto il non colto, e che di fuori questa pagina nera della Turchia, meritò la più assoluta riprovazione e la vendetta della natura. Cristiani, se avessero tutte le cose che in un tallo spillo che ho dovuto vedere sul mio terra e andare in terra armena, tutte le nozze, tranne le anime cattive dovrebbero volare contro la Turchia, produrre giustizia al suo tirannico governo, e al feroce suo ministro Lusine e Progresso, e ritenere responsabili anche gli alleati, e tutti...
 25/10/1915

Ignomia dell'Impero ottomano Irrendi episodi della ferocia musulmana contro gli armeni tra intervista col console generale comm. Gorrini)

Lo sterminio del popolo armeno

ՄՈՆԿ ՀԿՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍԴԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐԻՆ ԻՏԱԼԻԱՅՈՒՄ. 1915

La tragedia armena

I massacri di Trebisonda
 Rapporto del principe armeno Argishtan-Yeghiazarian...

Quando i russi entrarono a Trebisonda non si erano di 15 ore almeno questi suoi giorni. I russi erano laggiù in...
 l'esercito. Quanto agli armeni, essi erano stati quasi tutti...
 massacrate ed uccisi dai turchi. I soli sopravvissuti di questo...
 spaventoso martirio sono qualche centinaio di ragazzi e non...
 e non finché durerà che per sottrarsi al massacro fuggono...
 con qualche...

Gli armeni dei villaggi del circondario hanno subito la...
 medesima sorte. In attesa di noi gli armeni di questo regno...
 hanno sofferto anch'essi in varie altre quelle tormentose...
 l'ora. Le delucidazioni dei grandi del massacro armeno...
 d'una maniera, propriamente d'un albero della città, di qualche...
 radice raso, di due armeni rimasti, di alcuni morti che...
 appaiono in visione della città di Trebisonda sono stati...
 consegnati, si governano sulle notizie seguenti l'ordine...
 quello di questi avvenimenti.

È nel luglio 1915 che è stata iniziata a Trebisonda la...
 deportazione degli armeni...
 Secondo gli ufficiali turchi arrabbiati più giorni per...
 più di mille giorni così atroci...

Irrendi episodi della ferocia musulmana contro gli armeni tra intervista col console generale comm. Gorrini)

Anno I - Num. 1

Torino, 15 Ottobre 1915

ARMENIA

ECO DELLE RIVENDICAZIONI ARMENE
 (Periodico mensile) con il numero 1000
 Prof. CORRADO CORRADINO, Direttore Generale
 DIREZIONE ED AMMINISTRAZIONE
 PIA MARI
 Corso Regina Margherita, N. 73
 TORINO

ABBONAMENTI ANNUALI
 Per l'Italia L. 2.50 - Estera L. 3.50
 Un numero cent. 25

ԵՐԵՄԻԱԿ ԴԵՏԱԿԱՆ ՏԱՍՍՆՆԱՐԱՄ

Gli Armeni massacrati dai Turchi
 ascenderebbero a 700 mila!

NIZZA MARITTIMA, 4
 Il Rev. Blaup, pastore americano pro
 Armenia, dichiara che il numero
 massacrato più
 si prepara una
 nuova distruzione all'effetto di stign
 izzare davanti al mondo delle que
 strame fatta sotto gli occhi e gli avsp
 autorità tedesche e austriache.

sternito segretario di Decca. — Una lettera
 del capitano Turkom. — Crisost Zohrab e il suo
 solo armeno di Scusa. — Venezia. — I conti
 di Scusa. — Venezia. — La confes

quando il silenzio del mondo sul valore
 morale di un popolo non sia un contributo
 morale, indifferenza della potenza politico-mil
 itare di esso; quando l'eco loro — un'eco
 loro...

[ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՆԱՄԱԼՄԱՐԱՆ]
ՎՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

SONA HAROUTYUNIAN

**L'ECO DEL GENOCIDIO ARMENO
IN ITALIA. 1915**

YEREVAN

Yerevan State University Press

2018

ՍՈՆԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ
ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐՁԱԳԱՆՔՆԵՐՆ ԻՏԱԼԻԱՅՈՒՄ.
1915

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2018

ՀՏԴ 93/94
ԳՄԴ 63.3
Հ 422

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԱՓՅՈՒՌԻ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

*Երաշխավորված է
Երևանի պետական համալսարանի
գիտական խորհրդի կողմից*

Հետազոտությունը կատարվել է «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության հիմնարար և կարևորագույն նշանակություն ունեցող կիրառական հետազոտություններ» ծրագրի շրջանակում ՀՀ սփյուռքի նախարարության տրամադրած դրամաշնորհով:

Հարությունյան Ս.

Հ 422 Հայոց ցեղասպանության արձագանքներն Իտալիայում.
1915/ Ս. Հարությունյան. -Եր., ԵՊՀ հրատ., 2018, 144 էջ:

ՀՏԴ 93/94
ԳՄԴ 63.3

ISBN 978-5-8084-2283-4

© Ս. Հարությունյան, 2018
© ՀՀ սփյուռքի նախարարություն, 2018
© ԵՊՀ հրատ., 2018

ՍԱՍՈՒՆՑԻ, ՍՎԱՍՑԻ, ԿԱՐՍԵՑԻ,
ԱԼԵՔՍԱՆԴՐԱՊՈԼՑԻ, ՎԱՆԵՑԻ ՆԱԽՆԻՆԵՐԻՍ
ԵՎ
ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ԲՈԼՈՐ ՆԱՀԱՏԱԿՆԵՐԻ
ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ

*Ամենեղևների իսկական կորոքած ու
սպանդ եղաւ, շլալած մի դեպք, մի սև էջ,
մարդկության, քրիստոնեության և ազ-
գային պարկանելության ամենասուրբ
իրավունքների բացահայտ խախտու-
մով...*

Ջակոմո Գորրինի
Il Messaggero, 25 օգոստոսի, 1915 թ.

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1915 թվականին հայերն ու այլ քրիստոնյա փոքրամասնությունները դարձան երիտթուրքերի ազգայնամոլ բռնապետության թիրախ և ենթարկվեցին զանգվածային կոտորածների ու տեղահանությունների: Այս դեպքերին լայնորեն անդրադարձավ ժամանակի միջազգային մամուլը¹: Ինչպես նշում է Ալան Ուայթհորնը, հեղինակավոր *New York Times* լրագիրը, լուսաբանելով հայերի կոտորածները, զործածել է տարբեր բառեր և արտահայտություններ զարհուրելի տեսարաններն ու արարքները նկարագրելու համար, այդ թվում՝ «թալան», «մեծ արտագաղթ», «մեծ տեղահանություն», «զանգվածային տեղահանություններ», «տեղի բնակչության զանգվածային բնաջնջում», «երիտասարդ կանայք ու աղջիկներ, որոնց թուրքերը սեփականացնում էին, նետում հարեմներ, ոտնձգություններ կատարում նրանց նկատմամբ կամ էլ վաճառում ամենաթանկ վճարողին», «երեխաների զանգվածային առևանգումներ», «գեղեցկադեմ երիտասարդ աղջիկների առևանգումներ», «սպանություն, բռնաբարություն և այլ բարբարոսություններ», «նողկալի կտտանքներ», «կրծքերը կտրված են, եղունգները հանված, ոտքի թաթերը կտրված» և այլն²:

Ակնհայտ է, որ հեղինակները փորձում էին գտնել այնպիսի բառեր, որոնցով հնարավոր լիներ արտահայտել ահասարսուռ տեսարանների ու բարբարոս արարքների չափերը: Բացառություն չէր մաս իտալական մամուլը: Այն օգտագործում էր այնպիսի արտահայտություններ, ինչպիսիք են «հայերի մարտիրոսություն»

¹ Mekhitarian, Ohanian (2011).

² Whitehorn (2015: 110-111).

նը», «հայերի բնաջնջումը», «թուրքական վայրագություններ», «նահնդական վայրագություն», «օրհասական իրավիճակ», «սահմուկեցուցիչ դրվագներ», «արյունահոսող Հայաստան», «դժբախտ Հայաստան», «սոսկալի կոտորած», «լկանքներ հայ բնակչության դեմ», «կենդանի այրել են», «դիակներով լի խորխորատներ», «սոսկալի տառապանքներ», «կեղեքում են հայերին», «թուրքական բարբարոսությունը», «սարսափազդու վայրագություններ», «մի ժողովրդի գողգոթան», «բնակչության նախճիրը»:

IL MESSAGGERO - 8 Novembre 1915

*«Կենդանի այրել են մի
հայ արքեպիսկոպոսի»,
Il Messaggero, 8 նոյեմբերի, 1915*

Հայկական կոտորածների օրերին Եվրոպայում ևս հազարավոր զինվորներ էին զոհվում, և հեղինակների կողմից այս լուրջ եզրաբանության օգտագործումը գաղափար է տալիս այն մասին, թե որքան ծանր էին Անատոլիայից հասնող լուրերը³: Մյուս կողմից, դեպքերը զարգանում էին Առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքում, և միջազգային մամուլը հաճախ, ցավոք, միտված էր վերլուծելու փաստերը Աշխարհամարտի ծիրի մեջ:

Իտալական մամուլը հիմնականում օգտվում էր երկրորդական աղբյուրներից, և լույս տեսնող համառոտ տեղեկությունները մեկնաբանվում էին որպես դժբախտ դեպքեր, պատերազմի ցավալի հետևանքներ: Չմոռանաք նաև, որ Իտալիան ներքաշված էր պատերազմի մեջ, ուստի բնական էր, որ մամուլն առաջին հերթին լուսաբաներ երկրին անհանգստացնող հարցերը, հատկապես թրթի

³ Aliprandi (2009: 34).

սղության պայմաններում, երբ խնայողության նպատակով կրճատում էին թերթերի էջերը⁴:

Երբ իտալական մամուլն ըմբռնեց հայերի աղետի իրական չափը, գոհերի թիվն արդեն հասել էր հարյուր հազարների: Սակայն, եթե հաշվի առնենք այն փաստը, որ ցանկացած արհավիրքի մեծությունն ակնհայտ է դառնում միայն որոշ ժամանակ, նույնիսկ երբեմն տասնամյակներ հետո, ապա կարելի էասել, որ արդեն իսկ կոտորածներին զուգահեռ, ժամանակի իտալական մամուլը բավականին ուշադիր է եղել հայկական հարցերին առնչվող տեղեկությունների հրատարակմանը՝ հաճախ տրամադրելով նույնիսկ լրագրի առաջին էջը:

Սույն ուսումնասիրության նպատակն է վերլուծելու, թե ինչպես էր արձագանքում 1915 թվականին Արևմտյան Եվրոպայի կարևորագույն պետություններից մեկը՝ Իտալիան, հայոց ջարդերին: Պարզելու համար, թե 1915 թվականի ընթացքում ինչպիսի լուրեր էին հասնում Իտալիա, ինչ խողովակների միջոցով (մամուլ, դիվանագիտական հաղորդագրություններ և այլն) և ինչ տեսանկյունից էին լուսաբանվում հայկական կոտորածներին առնչվող փաստերը, կատարվել է մատենագիտական հետազոտություն: Ժամանակագրական առումով առավել ամբողջական պատկեր ստանալու նպատակով, մամուլից առանձնացվել են կարևոր հոդվածներ և թարգմանաբար գետեղվել սույն հրատարակության մեջ⁵: Սա հնարավորություն է տալիս հայ ընթերցողին հաղորդակից լինելու բուն հոդվածին և անելու իր եզրակացությունները:

Առաջին գլուխը վերլուծում է իտալական զանազան թերթերում հրատարակված այն հոդվածները, որոնք անդրադառնում են հայկական կոտորածներին:

Երկրորդ գլուխը նվիրված է Տրապիզոնում Իտալիայի ընդհանուր հյուպատոս Ջակոմո Գորրինիի հայանպաստ գործունեու-

---

⁴ Նույն տեղում, էջ 22-23:

⁵ Թարգմանությունների հիմնական մասը կատարել է սույն հեղինակը՝ իտալերեն բնագրից:

թյանը: Առաջին անգամ տրված է 1915 թվականի օգոստոսի 25-ին *Il Messaggero* թերթում լույս տեսած ամբողջ հարցազրույցը՝ հայերեն թարգմանությամբ:

Երրորդ գլուխն անդրադառնում է 1915 թվականի հոկտեմբերից Տորինոյում կանոնավոր հաճախականությամբ հրատարակվող *Արմենիա* ամսագրի նյութերին:

Հետագա ուսումնասիրություններին օգտակար լինելու նպատակով Հավելված 1-ում ներկայացված է 1915 թվականին Իտալիայում հրատարակված հոդվածների ցանկն՝ ըստ ժամանակագրության⁶:

Հավելված 2-ում առաջին անգամ հայ ընթերցողին ներկայացված են 1915 թվականի ընթացքում հայկական կոտորածների առնչությամբ Իտալիայի Արտաքին գործոց նախարար Սոննինոյին հասցեագրված դիվանագիտական հաղորդագրությունները:

Ուսումնասիրության վերջում զետեղված է անվանացանկ, տեղանունների ցանկ և մատենագիտություն:

Սույն հրատարակությունը հնարավոր դարձավ շնորհիվ «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության հիմնարար և կարևորագույն նշանակություն ունեցող կիրառական հետազոտություններ» ծրագրի շրջանակում ՀՀ սփյուռքի նախարարության տրամադրած դրամաշնորհի, որի համար հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը:

---

⁶ Ցանկը պատրաստելու համար նպաստավոր եղան Ալիպրանդիի (2009), ինչպես նաև Մարտելլիի (2015) ուսումնասիրությունները: Տեքստը և տողատակը մատենագիտական հղումներով շժանրաբեռնելու համար նպատակահարմար ենք գտել գործածել «Հեղինակ (տարեթիվ: էջ)» կամ «(Հեղինակ, տարեթիվ: էջ)» տարբերակը, օրինակ, Whitehorn (2015: 110-111) կամ (Whitehorn, 2015: 110-111), իսկ ամբողջական մատենագիտությունը զետեղված է գրքի վերջում: